

Glosa do wyroku

z 19 stycznia 2000 r.

oprac. Krzysztof Pietrzykowski

II CKN 688/98

Teza głosowanego wyroku brzmi:

Utrata mocy obowiązującej przepisu art. 228 § 3 Prawa spółdzielczego, obowiązującego w dacie orzekania przez sąd II instancji, nie może być uwzględniona w postępowaniu kasacyjnym, jeżeli w kasacji nie podniesiono zarzutu, iż zastosowanie sankcji wynikających z powołanego przepisu, w konkretnych okolicznościach sprawy, pozostawałoby w sprzeczności z art. 5 k.c.

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu 19 stycznia 2000 r. na rozprawie sprawy z powództwa Anny W. przeciwko Spółdzielni Mieszkaniowej w B. o uchylenie uchwały Spółdzielni Mieszkaniowej na skutek kasacji powódki od wyroku Sądu Wojewódzkiego w T. z 9 kwietnia 1998 r., sygn. akt I Ca 140/98 oddalił kasację.

Uzasadnienie

Powódka Anna W. domagała się uchylenia uchwały Zarządu Spółdzielni Mieszkaniowej w B. z 31 października 1997 r. o odmowie przyjęcia jej w poczet członków, nakazania przyjęcia jej na członka tej Spółdzielni oraz wydanie poświadczenia o przysługującym jej własnościowym, spółdzielczym prawie do lokalu, położonego w B. przy ul. L. Sąd Rejonowy w B. wyrokiem z 10 lutego 1998 r. powództwo oddalił, ustalając, co następuje. Ojciec powódki Stefan K. był członkiem Spółdzielni Mieszkaniowej w B. i przysługiwało mu spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu, położonego w B., przy ul. L. Stefan K. zmarł 5 grudnia 1995 r., a spadek po nim na podstawie testamentu nabyła – zgodnie z postanowieniem Sądu Rejonowego w B. z 13 czerwca 1997 r. – w całości powódka. W dniu 14 maja 1997 r. powódka zwróciła się do pozwanej Spółdzielni o przyjęcie w poczet członków, przedkładając odpis wniosku o stwierdzenie nabycia spadku. Zarząd pozwanej Spółdzielni zaskarżoną uchwałą odmówił żądaniu powódki. Sąd ustalił nadto, że powódka zamieszkując na stałe w G., przebywała w szpitalu od 28 maja 1996 – 11 lipca 1996 oraz od 21 listopada 1996 do 14 grudnia 1996 r.

Oddalenie powództwa nastąpiło z tego względu, że powódka – zgodnie z art. 228 § 1 i 3 prawa spółdzielczego – nie dopełniła wymaganych w tych przepisach czynności w terminie 1 roku od dnia otwarcia spadku. Termin ten jest terminem prekluzyjnym. Ocenę tę podzielił Sąd Wojewódzki w T., który oddalił apelację powódki wyrokiem z 9 kwietnia 1998 r.

Wyrok ten powódka zaskarżyła kasacją, wskazując jako podstawę kasacyjną naruszenie art. 233 § 1 k.p.c. przez nierozważenie w sposób wszechstronny zeznań powódki i dokumentacji lekarskiej, z których wynika, że powódka nie miała możliwości przedłożenia w pozwanej Spółdzielni postanowienia o stwierdzenie nabycia spadku w ciągu 1 roku od śmierci swego ojca. Wskazując na powyższe wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku oraz wyroku Sądu Rejonowego w B. i przekazanie sprawy temu Sądowi Rejonowemu do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 382 k.p.c. sąd II instancji orzeka na podstawie materiału zebranego w postępowaniu w pierwszej instancji oraz w postępowaniu apelacyjnym. W konkretnej sprawie sąd II instancji nie przeprowadził uzupełniającego postępowania dowodowego, a ustalenia faktyczne dokonane przez sąd I instancji przyjął za własne. Nie stosował zatem bezpośrednio art. 233 § 1 k.p.c., a jedynie podzielił ocenę ustaleń faktycznych dokonanych przez sąd I instancji. W szczególności Sąd Wojewódzki uznał, że dwukrotny pobyt powódki w szpitalu na przełomie maj–lipiec 1996 oraz listopad–grudzień 1996 r., nie oznacza, aby w pozostałym okresie, licząc 1 rok od daty śmierci ojca, tj. 5 grudnia 1995 r., pozbawiona była ona możliwości dokonania czynności, o których stanowił art. 228 § 1 prawa spółdzielczego. Powódka w kasacji zarzuca, że sąd I instancji formułując ten wniosek, nie rozważył wszechstronnie ani jej zeznań, ani dokumentacji lekarskiej złożonych do akt, w aspekcie realnych możliwości dokonania czynności z art. 228 § 1 prawa spółdzielczego. Nie sposób

uznać, aby zarzut ten był uzasadniony. Jest przecież poza sporem, że w okresie roku licząc od chwili śmierci ojca, tj. 5 grudnia 1995 r. powódka była leczona szpitalnie w dniach 28 maja 1996 – 11 lipca 1996 oraz 21 listopada 1996 – 14 grudnia 1996 r. Poza tymi okresami mogła przecież wnieść sprawę o stwierdzenie nabycia spadku do sądu albo zlecić to pełnomocnikowi. Przepis art. 228 § 1 prawa spółdzielczego przewiduje albo przedstawienie Spółdzielni postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, albo przedstawienie dowodu wszczęcia tego postępowania (praktycznie odpisu wniosku o stwierdzenie, złożonego w sądzie). Trudno przyjąć, aby w okresie roku powódka nie była w stanie złożyć w sądzie wniosku o stwierdzenie nabycia spadku, mimo jej choroby i leczenia szpitalnego. Należy przy tym zauważyć, że nawet samo uznanie, iż przekroczenie 1-rocznego terminu z art. 228 § 1 prawa spółdzielczego nastąpiło z przyczyn usprawiedliwionych, nie jest wystarczające dla przyjęcia stanowiska, iż w konkretnej sprawie powódka skutecznie dokonała czynności z art. 228 § 1 prawa spółdzielczego. Należałoby bowiem zwrócić uwagę na konsekwencję przekroczenia terminu z art. 228 § 1 prawa spółdzielczego, unormowaną w § 3 art. 228 tego prawa, tj. wygaśnięcie spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu. Rzecz bowiem w tym, że przepis § 3 art. 228 prawa spółdzielczego obowiązywał w chwili orzekania przez sąd II instancji (stracił on moc obowiązującą dopiero w wyniku orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 25 lutego 1999 r. K 23/98), a zatem rzeczą wnoszącej kasację było zarzucenie nie tylko naruszenia prawa materialnego (art. 228 § 3 wówczas obowiązującego), lecz także postawienie zarzutu, że zastosowanie konsekwencji przewidzianych w tym przepisie, w konkretnych okolicznościach sprawy, pozostawałoby w sprzeczności z art. 5 k.c., prowadząc do rażąco niesprawiedliwego pokrzywdzenia powódki. W kasacji nie tylko tego nie twierdzono, lecz co ważniejsze nie zawiera ona zarzutu naruszenia ani art. 228 § 3 prawa spółdzielczego, ani naruszenia

art. 5 k.c.

Z tych przeto przyczyn kasacja podlega oddaleniu (art. 39312 k.p.c.).

1. Głosowany wyrok dotyczy skutków obowiązywania przepisów art. 228 pr. spółdz. w ich pierwotnym brzmieniu. Przepisy te przewidywały obowiązek dokonania przez spadkobierców członka spółdzielni mieszkaniowej (lub jego małżonka – § 4) czynności zmierzających do zachowania odziedziczonego spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu, a więc tzw. czynności zachowawczych. Wymagały one w szczególności m.in. zawiadomienia spółdzielni w ciągu jednego roku od dnia otwarcia spadku o wszczęciu postępowania o stwierdzenie nabycia spadku oraz złożenia przez spadkobiercę deklaracji członkowskiej. Sankcją niedokonania tych czynności było wygaśnięcie ex lege własnościowego prawa do lokalu¹. Przewidując wspomnianą sankcję art. 228 § 3 pr. spółdz. został przez Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 25 lutego 1999 r., sygn. K 23/982, uznany za niezgodny z art. 21 ust. 1, art. 31 ust. 3 i art. 64 ust. 1 i 3 Konstytucji oraz z art. 1 Protokołu Nr 1 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności³. W wyniku tego wyroku art. 228 § 3 utracił moc obowiązującą 24 września 1999 r.⁴, następnie zaś, po nowelizacji dokonanej na podstawie ustawy z 21 października 1999 r. o zmianie ustawy – Prawo spółdzielcze⁵, art. 228 pr. spółdz. otrzymał obecne brzmienie. Przepis ten nakłada na spadkobierców jedynie obowiązek wyznaczenia spośród siebie pełnomocnika w celu dokonywania czynności prawnych związanych z wykonywaniem odziedziczonego prawa (art. 233 § 1 w zw. z art. 228 pr. spółdz.).

W wyroku z 21 maja 2001 r., sygn. SK 15/006, wydanym już po nowelizacji przepisów art. 228 pr. spółdz., Trybunał Konstytucyjny orzekł, że art. 228 § 1 pr. spółdz. jest niezgodny z art. 21 ust. 1, art. 31 ust. 3 oraz art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji, gdyż na jego podstawie można było pozbawić spadkobiercę własnościowego prawa do lokalu spółdzielczego jedynie dlatego, że uchybił on terminowi objęcia spadku określonego w tym przepisie. Wyrok ten został zresztą wydany przez TK w wyniku skargi konstytucyjnej, wniesionej przez powódkę w sprawie zakończonej głosowanym wyrokiem SN.

2. Z tezy i uzasadnienia głosowanego wyroku SN wynika, że przyczyną oddalenia kasacji było niepodniesienie przez powódkę zarzutu naruszenia prawa materialnego, a więc art. 228 § 3 w pierwotnym brzmieniu, ani też zarzutu, że zastosowanie konsekwencji przewidzianych w tym przepisie, w konkretnych okolicznościach sprawy, pozostawałoby w sprzeczności z art. 5 k.c., prowadząc do rażąco niesprawiedliwego pokrzywdzenia powódki. Można by z tego twierdzenia wnosić, że rozstrzygnięcie sprawy przez SN mogłoby być inne, gdyby owe zarzuty zostały w kasacji podniesione.

Sentencja głosowanego wyroku wydaje się zatem prawidłowa. Istotnie, w obowiązującym stanie prawnym nawet jeżeli zaskarżone orzeczenie oczywiście narusza prawo, oznacza to

tylko tyle, że SN nie może odmówić przyjęcia kasacji do rozpoznania (art. 393 k.p.c.). Nie powoduje to wszakże konieczności uwzględnienia przez SN kasacji, skoro zgodnie z art. 393 § 1 k.p.c. SN rozpoznaje sprawę w granicach zaskarżenia kasacją oraz jej podstaw; w granicach zaskarżenia bierze jednak z urzędu pod rozwagę nieważność postępowania, ale już nie oczywiste naruszenie prawa przez zaskarżone orzeczenie. Takie unormowanie może budzić zastrzeżenia, chociaż trudno byłoby nawet de lege ferenda wymagać od SN, aby wyręczał pełnomocnika strony.

Interesujące jest podkreślenie SN w uzasadnieniu glosowanego wyroku dotyczące braku wskazania w kasacji na sprzeczność z zasadami współżycia społecznego (art. 5 k.c.) zastosowania przez sądy I i II instancji przepisów art. 228 pr. spółdz. w pierwotnym brzmieniu. Należy w związku z tym stwierdzić, że w orzecznictwie wyjątkowo dopuszcza się nieuwzględnienie upływu terminu zawitego do dochodzenia roszczenia majątkowego. Nie dotyczy to natomiast nieuwzględnienia upływu terminu zawitego prowadzącego do wygaśnięcia prawa (taki zaś charakter miał art. 228 § 3 pr. spółdz.), chociaż w niepublikowanym wyroku z 30 sierpnia 1991 r., III CRN 206/91, SN stwierdził, że jeżeli spadkobiercy zmarłego członka spółdzielni mieszkaniowej sprzedali odziedziczone własnościowe prawo do lokalu z nieznacznym, niespełna miesięcznym przekroczeniem rocznego terminu określonego w art. 228 § 1 pr. spółdz., sąd orzekający w sprawie o przyjęcie nabywcy w poczet członków powinien rozważyć, czy opóźnienie nastąpiło z przyczyn leżących po stronie spółdzielni; w takiej zaś sytuacji uznanie, iż przed zawarciem umowy sprzedaży wygasły prawa spadkobierców do lokalu, a umowa jest bezskuteczna, może pozostawać w sprzeczności z zasadami współżycia społecznego. Obrona takiego punktu widzenia jest m.zd. możliwa w razie przyjęcia trafności tezy, że zasady współżycia społecznego z natury rzeczy nie mogą pozostawać w sprzeczności z przepisami Konstytucji. Podważanie bezwzględnie obowiązujących przepisów ustaw z powołaniem się na zasady współżycia społecznego (czemu doktryna dotychczas jednolicie się sprzeciwiała) jest zatem możliwe, choć nie bezpośrednio na podstawie art. 5 k.c., ale z powołaniem się na przepisy Konstytucji⁷ (o czym niżej).

3. W związku z glosowanym wyrokiem SN i nowelizacją art. 228 pr. spółdz. wyjaśnienia wymagają wywołujące rozbieżne oceny w orzecznictwie i doktrynie zagadnienia dopuszczalności bezpośredniego stosowania przepisów Konstytucji przez sądy oraz skuteczności orzeczeń TK.

Nie podejmując w niniejszej glosie próby rozważenia problemu bezpośredniego stosowania przepisów Konstytucji przez sądy⁸ należy podkreślić, że w każdym razie sąd (każdy, a nie tylko Sąd Najwyższy) nie może zastosować przepisu, który już został uznany przez Trybunał Konstytucyjny za niezgodny z Konstytucją i utracił moc obowiązującą. Należy w związku z tym podkreślić, że w niepublikowanym wyroku z 16 grudnia 1999 r., II CKN 632/98, SN trafnie stwierdził, iż nie uzasadnia podstawy kasacyjnej powołanie się na przepis art. 228 § 3 pr. spółdz., który został uznany orzeczeniem TK za sprzeczny z Konstytucją RP i wobec nieskorzystania przez Sejm z uprawnień przewidzianego w art. 239 ust. 1 Konstytucji przestał obowiązywać.

Zgodnie z art. 190 Konstytucji orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego mają moc powszechnie obowiązującą i są ostateczne. Orzeczenia w sprawach wymienionych w art. 188 Konstytucji (a więc m.in. w sprawach zgodności ustaw z Konstytucją i w sprawach ze skarg konstytucyjnych) podlegają niezwłocznemu ogłoszeniu w organie urzędowym, w którym akt normatywny był ogłoszony (w wypadku ustaw – w Dzienniku Ustaw). Zasadą jest że orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego wchodzi w życie z dniem ogłoszenia. Konstytucja nie przesądza natomiast wyraźnie, czy takie orzeczenie ma moc wsteczną (ex tunc), czy też jest skuteczne tylko na przyszłość (ex nunc). Moim zdaniem można bronić poglądu, zgodnie z którym jest zasadą, że rozważane orzeczenia, choć mają charakter konstytucyjny, są skuteczne ex tunc od dnia wejścia w życie zakwestionowanego aktu normatywnego. Podstawę prawną dla takiego poglądu stanowi zwłaszcza art. 190 ust. 4 Konstytucji, zgodnie z którym orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego o niezgodności z Konstytucją aktu normatywnego, na podstawie którego zostało wydane prawomocne orzeczenie sądowe, ostateczna decyzja administracyjna lub rozstrzygnięcie w innych sprawach, stanowi podstawę do wznowienia postępowania, uchylecia decyzji lub innego rozstrzygnięcia na zasadach i w trybie określonych w przepisach właściwych dla danego postępowania. Od tej zasady istnieją trzy wyjątki. Po pierwsze, zgodnie z art. 190 ust. 3 Konstytucji Trybunał Konstytucyjny może określić inny termin utraty mocy obowiązującej aktu normatywnego, przy czym termin ten nie może przekroczyć osiemnastu miesięcy, gdy chodzi o ustawę. Po drugie, Trybunał Konstytucyjny może, zgodnie z regułą a maiori ad minus, określić utratę mocy obowiązującej przepisu ustawy na dzień ogłoszenia orzeczenia w Dzienniku Ustaw wyłączając moc wsteczną orzeczenia⁹. Po trzecie, utrata mocy obowiązującej przeniesiu uznanego za niezgodny z Konstytucją następuje od dnia wejścia

Konstytucji w życie, jeżeli przepis ten był zgodny z poprzednio obowiązującymi przepisami konstytucyjnymi (odnosi się to np. do niezgodności przepisów art. 417 i nast. k.c. z art. 77 ust. 1 Konstytucji)¹⁰.

W wypadku art. 228 § 3 pr. spółdz. ma zastosowanie zasada, zgodnie z którą przepis ten utracił moc wsteczną z mocą wsteczną od dnia jego wejścia w życie. Należy bowiem podkreślić, że również Konstytucja PRL z 1952 r. chroniła zarówno własność (w tym szczególnie własność osobistą), jak i dziedziczenie. Z tego powodu należy m.zd. uznać za niezgodny z Konstytucją (zarówno obecną, jak i tą z 1952 r.) nie tylko art. 228 pr. spółdz., ale również art. 150 ustawy z 17 lutego 1961 r. o spółdzielniach i ich związkach¹¹. Zgodnie z tym artykułem prawo spadkobiercy członka do lokalu wygasało, jeśli nie zgłosił on w terminie jednego roku, licząc od daty śmierci spadkodawcy, wniosku o przyjęcie go w poczet członków spółdzielni albo jeśli odmowna decyzja co do przyjęcia zgłaszającego się spadkobiercy była ostateczna. W praktyce sądowej ciągle występują sprawy, w których zastosowanie ma nie art. 228 pr. spółdz., ale właśnie dawny art. 150 ustawy z 1961 r. Powstaje w związku z tym pytanie, czy takie sprawy powinny być rozstrzygane przez sądy – z powołaniem się na wymienione wyżej wyroki TK dotyczące art. 228 § 1 i 3 pr. spółdz. – bezpośrednio na podstawie Konstytucji, czy też na podstawie przepisów oczywiście z nią niezgodnych. Zdecydowanie opowiadam się za pierwszym rozwiązaniem, chociaż zdaję sobie sprawę z tego, że zwłaszcza dla sądów powszechnych przyjęcie tezy o bezpośrednim stosowaniu Konstytucji może okazać się zbyt odważne. Oznaczałoby to, że być może już wkrótce TK będzie w wyniku skargi konstytucyjnej po raz trzeci orzekał o zgodności z Konstytucją przepisów przewidujących wygaśnięcie własnościowego prawa do lokalu wskutek niedokonania przez spadkobiercę (spadkobierców) tzw. czynności zachowawczych, tym razem w związku z art. 150 ustawy z 1961 r.

Przypisy

1 Zob. szerzej S. Dmowski: Dziedziczenie własnościowego prawa do lokalu, Spółdzielczy Kwartalnik Naukowy 1987, nr 2, s. 177 i n.

2 OTK 1999, nr 2, poz. 25; zob. też S. Dmowski: Dziedziczenie spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu w świetle wyroku Trybunału Konstytucyjnego, PS 1999, nr 9, s. 39 i n.

3 Dz.U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175.

4 Na podstawie obwieszczenia Prezesa TK z 20 września 1999 r., ogłoszonego 24 września 1999 r., Dz.U. Nr 77, poz. 874.

5 Dz.U. Nr 99, poz. 1151.

6 OTK 2001, Nr 4, poz. 85.

7 Zob. K. Pietrzykowski, (w:) Kodeks cywilny. Komentarz, t. I, 2 wyd., Warszawa 1999, s. 53.

8 Zob. w tej kwestii zwłaszcza A. Mączyński: Bezpośrednie stosowanie Konstytucji, PiP 2000, z. 5; S. Wronkowska: W sprawie bezpośredniego stosowania Konstytucji, PiP 2001, z. 9.

9 Zob. wyrok TK z 31 stycznia 2001 r., sygn. akt P. 4/99, dotyczący uznania niektórych przepisów Kodeksu cywilnego o dziedziczeniu gospodarstw rolnych za niezgodne z Konstytucją (Dz.U. Nr 11, poz. 91; OTK 2001, nr 1, poz. 5).

10 Zob. K. Pietrzykowski: Spółdzielnie mieszkaniowe. Komentarz, Warszawa 2001, s. 212–213.

11 Dz.U. Nr 12, poz. 61 ze zm.